

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти (Далі – Концептуальні засади) узгоджуються з положеннями таких нормативно-правових актів: Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»; Закону України «Про освіту»; Закону України «Про повну загальну середню освіту»; Закону України «Про вищу освіту»; Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про освіту” щодо вдосконалення науково-методичного забезпечення освіти та якості навчальної літера-тури»; Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України “Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких”»; Концепції «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи» (рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 27.10.2016 р. №10); Концепції педагогічної освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776); Державного стандарту початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688)); Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392); Державного стандарту базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898); Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 грудня 2020 р. № 2736); Професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 березня 2021 р. № 610); Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників (постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800).

I. Вступ.

A. Чим зумовлена потреба реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти.

24 лютого 2022 р. із повномасштабним вторгненням російського війська в Україну розпочався вирішальний етап російсько-української війни, а водночас новий етап глобальної історії. На наших очах разуче змінюється світ, Україна і ми. Героїчна боротьба проти російської агресії, захист українським народом ціною неймовірних зусиль і своїх життів принципів демократії, свободи та справедливості перетворили Україну з периферійної держави на одного з провідних суб'єктів світової політики. Ця самовіддана боротьба по-новому віддзеркалила особливості та суперечності міждержавних відносин та водночас посилила прийняття світовим співтовариством загальнолюдських цінностей. Війна з Росією урешті чітко визначила геополітичну орієнтацію України, яка тривалий час перебувала на роздоріжжі – між євроатлантичним і євразійським (точніше, проросійським) напрямками розвитку. Наразі російський проєкт в Україні назавжди поховано, а держава впевнено прямує до Європейського Союзу (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

Війна також помітно вплинула на процеси, які відбуваються в українському суспільстві, і передусім це стосується процесу увиразнення й консолідації української політичної нації. Хоча цей рух не припинявся впродовж усього періоду незалежності і навіть подекуди розвивався по висхідній, він значно прискорився та досяг свого апогею саме під час російсько-української війни. Ніколи впродовж тридцятирічного періоду незалежності в українському суспільстві не було такої єдності щодо традиційно дискусійних питань: мови, історичної пам'яті, церкви та проєвропейської орієнтації. В українському суспільстві практично досягнуто консенсусу щодо відмови від комуністичної та російської імперської спадщини.

Як ніколи, згуртовані в обороні державної незалежності, національної ідентичності, громадяни України повсякденно і повсякчасно демонструють потужні стратегії виживання та спротиву, а головне – здатність дивитись і рухатись уперед. Тому в цих умовах українській історичній освіті належить реагувати й відповідати на низку політичних, економічних, соціальних і культурних викликів, що зумовлені:

- геополітичними змінами та зростанням міжнародних позицій України;
- увиразненням та консолідацією української політичної нації;
- появою нових технологій та швидким накопиченням інформації;
- зростанням соціальної мобільності в глобальному масштабі;
- піднесенням ролі особистості, новими можливостями для самоствердження та самовираження людини.

Сьогодні, попри війну, що триває, настав час впроваджувати зміни, які визначатимуть наше майбутнє протягом наступних десятиліть. Реформи української історичної освіти, що є базовим складником національної безпеки держави, відіграють ключову роль у формуванні світогляду, безперечно мають першорядне значення. Пропонований проєкт Концептуальних засад – один із найважливіших елементів цих реформ.

Б. Сучасний стан шкільної історії та питання, які необхідно вирішити.

1. Невідповідність між навчальним часом, обсягом навчального матеріалу та очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності.

Цей дисбаланс зумовлений насамперед практикою представлення національної та зарубіжної історії як окремих хронологічно вибудованих деталізованих оповідей. Змістові теми навчальних програм спрямовані на вивчення ученицями/учнями надмірного за обсягом фактографічного матеріалу. Перевантаженість новими фактами, поняттями та готовими узагальненнями обтяжує, а то й унеможливорює їх засвоєння впродовж часу, визначеного в типових освітніх програмах. Відтак зміст опрацьовують переважно на рівні запам'ятовування та емпіричного розуміння. Для виконання завдань, що передбачають критичний аналіз джерел, систематизацію фактів, історичну оцінку діячів, обґрунтування своїх інтерпретацій історичних подій, навчального часу бракує. Нвчання/вивчення історії недостатньо зорієнтоване на формування та розвиток наскрізних умінь, предметних умінь і навичок, зокрема всебічне осмислення історичного змісту.

Для забезпечення відповідності між навчальним часом, обсягом навчального матеріалу та очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнівства, необхідно:

- усунути дублювання та дроблення обов'язкових результатів навчально-пізнавальної діяльності в державних стандартах базової та профільної середньої освіти;
- зміст історичного матеріалу добирати на основі принципу вікової (психофізіологічної) відповідності, з урахуванням пізнавальних можливостей учнівства;
- відмовитися від представлення історії як безальтернативного лінійного (хронологічного) процесу в розрізі двох окремих предметів: всесвітньої історії та історії України;
- перейти до єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу «Історія: Україна і світ»;
- забезпечити дотримання змістової цілісності та завершеності єдиного курсу історії на кожному рівні повної загальної середньої освіти відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», державних стандартів початкової, базової та профільної середньої освіти;
- тематику єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу укладати з урахуванням внутрішньої інтеграції історичного матеріалу.

2. Проблемні питання у змістовному наповненні навчальних текстів і підходи до їх вирішення.

Однією з виразних вад сучасних навчальних текстів є спроба поєднати анахронічну схему історичного процесу з низкою новацій – результатів значного історіографічного поступу та актуальних суспільних потреб. Механічне додавання нового за умови домінування старих пояснювальних схем створює труднощі з адекватним логічним представленням минулого. Схема історичного процесу, що лежить в основі навчального матеріалу, наскрізь лінійна і телеологічна: герої української історії підпорядковані головній меті – рухові до створення незалежної держави, водночас достатньо не враховуються соціальні та культурні особливості певних періодів.

Ключовим для послаблення лінійного нарративу має стати введення матеріалу, пов'язаного з антропологічним поняттям «культура» – цінностей та настанов певного періоду, що опосередковували поведінку людей. Відповідно, великої ваги набуває оповідь про повсякденні практики – зв'язки (владні, групові, сусідські, родинні) підтримки, форми ворожості й примирення, міжстанові контакти, співіснування з тими групами, які належали до «інших» (наприклад, євреї, німці, греки, вірмени тощо). Саме цей досвід співжиття творив той особливий тип культури, який ми нині називаємо українським.

На сьогодні принципового значення набирає питання: «Ким ми є?» (через розуміння того, як українці формувалися в націю). Тому в центрі має бути розмова про ідентичності українців у різні періоди історії та про те, як множинність/мінливість уявлень про себе в минулому перетворювалася на «ми – народ поза кордонами імперій» у час творення модерних націй. Водночас розмова про минуле має орієнтуватися на формування в учнівства певних норм співжиття – поваги до іншого, прийняття чужої позиції та вміння вести діалог. У такій розповіді має знайтися місце для всіх народів, які проживали на території нинішньої України. Такий підхід має прибрати клаптиковість у чинних модельних навчальних програмах, підручниках, посібниках, де історія різних народів нинішньої України відображується окремо.

Загалом же навчальні тексти мають бути зорієнтовані на домінування саме україноцентричного підходу, і це не повинно лякати: політичний українець, незалежно від етнічної належності, вибирає мову, культуру та історію народу, якому Україна передусім завдячує своїм існуванням, адже глобалізація не стирає національних кордонів.

Заміна осі старої схеми української історії, навколо якої вибудовувалося минуле, вимагає введення в оповідь кількох контекстів. Це передусім матеріал, пов'язаний з державами, куди входили українські землі. Важливо, аби учнівство відчувало цілковиту органічність українських історичних процесів у зіставленні й порівнянні з європейськими і всесвітніми. Ця органічність має спиратися на тезу, що майже всі державні утворення, які існували на українських землях, створювались і керувались за безпосередньої участі руських/українських еліт. Включеність української історії в

європейську і світову є конче необхідною також з огляду на неможливість пояснити низку явищ у відриві від загальних процесів. Водночас, наголошуючи на включеності України передусім до європейського простору, слід зважати на органічну присутність у ній як західних, так і східних рис і впливів. Нову роль варто визначити й для історії дипломатії, зокрема феномену «культурної дипломатії», оприявленому в міграціях інтелектуалів і митців.

II. Мета і завдання історичної освіти в системі загальної середньої освіти.

Мета історичної освіти – формування засобами історії національної та культурної ідентичності; виховання патріотизму, громадянської відповідальності; утвердження цінностей людського буття, зокрема цінності свободи / вільної особистості, демократії, суспільної злагоди, заснованої на повазі до різних поглядів, звичаїв і культур, релігій, та потреби їх захищати; формування готовності людини до змін, (пере)осмислення соціального досвіду і творення образів майбутнього.

Ця мета конкретизується в комплексі завдань історичної освіти, з яких пріоритетними є:

- формування умінь мислити критично та системно, міркувати логічно, діяти творчо, знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей;
- прищеплення основ історичного світогляду, зокрема вміння бачити минуле під різним кутом зору, розрізняти історичну подію та її інтерпретацію;
- ознайомлення з основними політичними, економічними, соціальними та культурними тенденціями розвитку України і світу в минулому і тепер;
- представлення основних періодів історії України як суголосних з відповідними періодами європейської історії;
- відображення основних сюжетів з історії України і світу крізь призму історичних ситуацій – викликів і суспільних відповідей на них;
- накопичення соціального досвіду, увиразнення наскрізних ліній із минулого як інструмента для аналізу та пояснення сучасних подій;

– демонстрування можливостей для самореалізації/самоствердження людини тепер і в майбутньому.

III. Організація та структура курсу історії в системі загальної середньої освіти

A. Концентричний підхід до навчання/вивчення історії.

1. Світовий досвід організації навчання історії в системі загальної середньої освіти.

У школах більшості країн Європи та Північної Америки навчання історії відбувається в розрізі трьох етапів: на першому (пропедевтичному) переважає країнознавчий підхід вивчення елементів географії, історії, фольклору своєї країни / рідного краю; під час другого, – коли ученицям/учням під силу усвідомлювати просторові, часові, причинно-наслідкові та генетичні зв'язки, навчання історії спрямовується на формування відносно цілісного образу минулого, у якому національна історія представлена в контексті світової; на третьому етапі, що припадає на старші класи, зміст (уже опанований у вимірах історичної хронології, географічного і соціального просторів) пропонується в проблемному викладі.

Чітке виокремлення цих трьох етапів становить сутність концентричного підходу до навчання історії. Принцип концентрів, який використовується в більшості держав ЄС, забезпечує повторюваність і поступову «зануреність» у проблему для здобувачок/здобувачів освіти різного віку. У межах кожного концентру залежно від цілей та завдань практикується лінійне (хронологічне), блочно-модульне (проблемно-тематичне, тематичне) або змішане структурування матеріалу. Концентричний підхід переважно реалізується в єдиному курсі історії (без поділу на вітчизняну і всесвітню), який дає змогу розглядати події національної історії у тісних взаємозв'язках із загальноєвропейськими та світовими процесами.

2. Трансформації в організації освітнього процесу в Україні. Концентри історичної освіти (у розрізі рівнів та циклів повної загальної середньої освіти).

Суспільні трансформації зумовлюють необхідність структурних та змістових змін у навчанні/вивченні історії в Україні. Раціональною відповіддю на ці виклики стане запровадження концентричної структури історичної освіти, єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу історії та реалізація проблемно-тематичного підходу до

формування його змісту. Це сприятиме щораз глибшому осмисленню (з досягненням певної повноти) сутності історичних подій, явищ і процесів.

Спираючись на статтю 12 Закону України «Про освіту», статтю 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту», державні стандарти початкової, базової, профільної середньої освіти навчання/вивчення історії належить організувати за такими концентрими:

- адаптаційно-ігровий (інформаційно-ознайомлювальний) – 1–2 класи (реалізується на основі принципу внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції змісту), який пропонує найзагальніші відомості про людину, сім'ю, родину, громаду, рідний край, Україну як державу;
- початковий (інформаційно-фрагментарний) – 3–4 класи (реалізується на основі принципу внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції змісту), який у белетризованому вигляді пропонує найяскравіші сюжети історії України, про Україну в Європі і у світі;
- пропедевтичний (фрагментарно-сюжетний) – 5–6 класи (по 2 год. на тиждень для кожного класу), який спирається на історичні відомості, здобуті в початкових класах, готує до вивчення систематичного курсу історії та представляє окремі значущі сюжети історії України і світу від найдавніших часів до сьогодення;
- базовий (інформаційно-подієвий) – 7–9 класи (по 3 год. на тиждень для кожного класу), який систематично представляє основні події історії України і світу від найдавніших часів до сьогодення відповідно до історично-культурних періодів;
- профільний (проблемно-тематичний) – 10–11 і 12 класи (3 год. на тиждень для профільно-адаптаційного 10 класу; по 3 год. на тиждень для 11–12 класів неісторичних профілів; по 6 год. на тиждень для 11–12 класів історичного профілю), який представляє історію України і світу через основні явища і процеси від найдавніших часів до сьогодення і реалізується через взаємодію єдиного загальноосвітнього україноцентричного та спеціальних (відповідно до профілю) курсів.

Б. Загальноосвітній і профільні історичні курси.

1. Переоцінка всесвітньої історії з огляду зв'язків з історією України та потреба запровадження єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу історії.

Під впливом російсько-української війни та пов'язаних із нею трансформацій міжнародних відносин Україна опинилася в епіцентрі геополітичних процесів. Це спонукає до виразнішого погляду на історію України як невід'ємний складник європейської та загалом світової історії. У системі загальної середньої освіти такий підхід має бути реалізований шляхом запровадження єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу з назвою «Історія: Україна і світ».

Сучасні обставини вимагають пріоритетного залучення в зміст історичної освіти таких сюжетів світової (насамперед європейської) історії, які, з одного боку, мали вирішальний вплив на перебіг подій в Україні, а з іншого – здатні сьогодні показати, як Україна представлена у світі, яким є внесок українства в загальний культурний/цивілізаційний поступ людства. Таким чином курс «Історія: Україна і світ» зможе наблизити освіту до сучасних наукових інтерпретацій минулого і розширить саме поняття «історія України».

Перевагами єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу історії для учнівства будуть розширені можливості: розпізнавати себе в спільноті (від громади до світу); виплекати свою національно-культурну ідентичність (зокрема, через зіставлення і порівняння); пізнати й зрозуміти себе, своє оточення, рідний край і світ; усвідомити розмаїття та єдність, взаємозалежність світу, сформувані почуття співпричетності та відповідальності; повніше уявити реальні ситуації та побачити інформаційне поле, з яким доведеться зіткнутися в житті; усвідомити зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім; побачити історичне знання як цілком практичну потребу; сформувані понятійний апарат, необхідний для систематичного вивчення та розуміння історії.

Єдиний загальноосвітній курс історії надасть додаткові переваги також для вчительства, як-от: можливість керувати навчальним процесом, ефективно використовуючи години навчальних занять; зосередитися на основних питаннях змісту; зробити навчання історії змістовно та інтелектуально наповненішим; швидше досягати навчальних цілей, тобто реалізовувати компетентнісний підхід; вивільнити час для обговорень і виконання ученицями/учнями практичних завдань, зокрема для

реалізації навчальних проєктів; диференціювати навчання відповідно до зацікавлень учнівства; оперувати повнотою власних знань та досвіду.

2. Історія та громадянська освіта: історичний матеріал як джерело для пізнання загальнолюдських і національних/громадянських цінностей.

Розширення тематичних і просторових контекстів української історії, осмислення з української перспективи сюжетів світової історії дасть змогу повніше реалізувати громадянознавчий потенціал історичної освіти. З погляду ключової громадянської компетентності навчання історії належить спрямувати на набуття учнівством досвіду співжиття в суспільстві та організації співдіяльності, на формування умінь робити виважені висновки і ефективно планувати майбутнє. Актуалізація громадянознавчої тематики безпосередньо через історичний матеріал сприятиме реалізації одного з базових призначень історії – як школи поведінки людини в суспільстві. Цього можна досягнути, якщо при доборі навчального матеріалу з історії надавати переваги тим сюжетам минулого, які увиразнюють питання національних і загальнолюдських цінностей, особистої гідності й поваги до інших, захисту прав і свобод, опору насиллю, національної ідентичності, громадянської відповідальності. Особливої актуальності в сучасній Україні набувають питання, пов'язані з історичними основами формування та консолідації української політичної нації.

3. Спеціальні історичні курси для профільної середньої освіти.

У профільній середній освіті (перший: профільно-адаптаційний цикл – 10 рік навчання; другий: профільний цикл – 11–12 роки навчання) важливо, не втрачаючи з поля зору «історію-ідентичність», підтримати не лише пізнавальні, а й практичні освітні потреби учнівства. Досягти цього можливо способом запровадження поряд з єдиним загальноосвітнім україноцентричним курсом історії низки історичних спеціальних курсів. Основне їхнє завдання – забезпечити поглиблене вивчення як актуальних (суспільно значущих за нинішніх обставин) історичних подій, явищ і процесів, так і проблематики-тематики, зорієнтованої на потреби ринку праці, скажімо, проблем-тем, що відображують історію тієї чи іншої галузей виробництва.

Для профільної освіти історичного спрямування найбільш затребуваними стануть спеціальні курси, такі як: історична географія; локальна/регіональна історія; інтелектуальна історія; історія культури; історія етнічних та/або релігійних громад; історія й досвід виживання/протистояння тоталітарним режимам, імперіям, під час війн; історія політичних і правових учень, історія державотворення та ін. Для профілів інших спрямувань будуть необхідними спеціальні курси, пов'язані з історією наукових відкриттів, технічних винаходів, фінансів та економіки, збереження довкілля, повсякдення та ін.

IV. Зміст історичної освіти в закладах загальної середньої освіти.

A. Змістові лінії як основа для формування ключових компетентностей.

1. Основні предметні змістові лінії та предметна компетентність.

Предметні змістові лінії в історії можна розуміти як розгорнуту в часі й просторі послідовність соціально значущих проблем/тем, сюжетів, що в найбільш показовий спосіб увиразнюють зв'язок минулого з теперішнім і дають змогу формувати проєкти майбутнього. Предметні змістові лінії в історії – змінні. Вони залежать від конкретних завдань суспільного (політичного, економічного, культурного) розвитку в поточний час. Мета предметних змістових ліній – «сфокусувати» увагу та зусилля вчительства й учнівства на актуальних значущих питаннях.

На сучасному етапі і в найближчому майбутньому актуальними предметними змістовими лініями в початковій освіті та в загальноосвітньому україноцентричному курсі «Історія: Україна і світ» мають стати:

«Територіальні та демографічні зміни», «Історія українського націєтворення і державотворення», «Європейські / світові контексти (зв'язки) української історії», «Ідентичність на різних етапах історичного розвитку», «Соціальні катастрофи (війни, епідемії, голоди, геноциди, техногенні аварії)», «Національний рух опору», «Протистояння насильству та агресії (зокрема, у контексті російсько-українських відносин)», «Історія іноетнічних спільнот / інших народів на території сучасної України»,

«Історія повсякдення та мікроісторія», «Історія України й українства у світі, роль і культурні надбання української діаспори».

Комплексним показником рівня історичної освіти є предметна історична компетентність учнівства, тобто його здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, уміннях і навичках, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих у процесі учіння. Структурні елементи предметної історичної компетентності – хронологічна, просторова, інформаційна, логічна, аксіологічна. У сучасних закладах загальної середньої освіти необхідно зміцнити зв'язок між предметною історичною компетентністю та предметними змістовими лініями в історії.

2. Реалізація наскрізних (інтегрованих) змістових ліній.

Наскрізні (інтегровані) змістові лінії є соціально значущими надпредметними проблемами/темами, досліджуючи та пізнаючи які, учнівство формує уявлення й розуміння про суспільство в цілому, розвиває здатність застосовувати здобуті знання в різних життєвих ситуаціях, вибудовує моделі поведінки. Роль історичної освіти може бути вагомою в реалізації таких наскрізних (інтегрованих) змістових ліній, як громадянська відповідальність, культурна самосвідомість, інформаційне середовище, екологічна безпека і сталий розвиток, цінності й моральність. Навчання/учіння за наскрізними (інтегрованими) змістовими лініями важливо налагодити на основі особистісно компетентісно орієнтованих, діяльнісного підходів, міжпредметної та внутрішньопредметної інтеграції, у процесі позакласної роботи, функціонування гуртків за інтересами тощо.

3. Роль історичної освіти у формуванні ключових компетентностей.

Перелік ключових компетентностей і наскрізних умінь учнівства зафіксовано в Законі України «Про освіту». На історичні предмети / курси (як і на інші навчальні предмети / інтегровані курси) покладено завдання формування всіх ключових компетентностей і пов'язаних із ними наскрізних умінь. Однак ця співучасть не може бути однаковою. Найбільшою частка історичної освіти є у формуванні ключових громадянської і соціальної компетентностей, пов'язаних із усвідомленням учнівством національних інтересів, непорушності кордонів української держави, необхідності захисту

суверенітету, територіальної цілісності України в умовах реальних політичних, воєнних, інформаційних та інших викликів. Важливо також засобами історичної освіти формувати ключову культурну компетентність, спрямовану на свідоме збереження та розвиток людиною культури свого народу, повагу до культур інших народів. У процесі навчання історії першочергову увагу слід приділити формуванню комплексу наскрізних умінь, як-от: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Б. Змістове наповнення за освітніми циклами.

1. Початкова освіта.

У початковій освіті (1–4 роки навчання) змістове наповнення з історії належить спрямувати на зацікавлення учнівства до пізнання минувшини та на загальне інформування про історію, про людину та її спільноти, про рідний край, Україну, Європу і світ. Укладаючи типові освітні програми, створюючи підручники, доцільно поєднати предметні змістові лінії (див. IV. А. 1.) із відображенням поступу людини і суспільства в хронологічному вимірі, що дасть змогу дотримуватися принципу наступності, завершеності в межах кожного освітнього циклу – адаптаційно-ігрового (1–2 роки навчання) та основного (3–4 роки навчання), підготувати учнівство до здобуття базової середньої освіти.

Адаптаційно-ігровий (інформаційно-ознайомлювальний) курс історії (1–2 роки навчання) має ознайомити учнівство з основними поняттями громадянознавства в історичному контексті. Зміст реалізується способами внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції із застосуванням ігрових активностей. Навчальний матеріал доцільно організувати через базові знання в такій послідовності: «Я – людина», «Я в сім'ї та в родині», «Я в громаді», «Я в рідному краї», «Моя держава – Україна».

Початковий (інформаційно-фрагментарний) курс історії (3–4 роки навчання) має інформувати учнівство про найяскравіші сюжети історії України, про Україну в Європі і у світі. Зміст реалізується способами внутрішньопредметної та міжпредметної

інтеграції. Навчальний матеріал доцільно організувати через базові знання в такій послідовності: «Віхи історії України», «Україна в Європі», «Україна у світі».

2. Базова середня освіта.

У базовій середній освіті (5–9 роки навчання) змістове наповнення курсу історії належить спрямувати на зацікавлення і підтримання інтересу учнівства до пізнання минувшини як основи для розуміння сучасності, зокрема на пов'язання вибраних історичних сюжетів з актуальними для учениць/учнів питаннями громадянства. При укладанні модельних навчальних програм ключовою вимогою повинно стати дотримання змістової цілісності, завершеності в межах кожного освітнього циклу – адаптаційного (5–6 роки навчання) і базового предметного навчання (7–9 роки навчання). Відчутна для учнівства різниця в організації і представленні навчального матеріалу при переході від 6 до 7 року навчання дасть змогу увиразнити навчальний поступ, підтримати пізнавальний інтерес до курсу.

Пропедевтичний (фрагментарно-сюжетний) курс історії (5–6 роки навчання) має набути переважно розвивального і виховного характеру, а водночас доступно представляти історію як науку (в тому числі її змістове наповнення в розрізі широких історично-культурних періодів) у систематизованому вигляді. Відбір навчального матеріалу для 5–6 класів належить здійснювати так, щоб засобами історії підтримати і розвинути сформовану в початковій школі позитивну національну (державну і культурну) самоідентифікацію учнівства, ознайомити з основами історії як науки, сформувані уявлення про знакові події української та світової історії, утверджувати суспільні цінності, які ґрунтуються на демократії, принципах свободи, прав людини, верховенства закону.

Цілісність базового (інформаційно-подієвого) курсу історії (7–9 років навчання) досягатиметься розглядом значущих історичних подій і вибраних явищ від найдавніших часів до сьогодення. На цьому етапі доцільно організувати навчальний матеріал через базові знання, що зафіксовані в Державному стандарті базової середньої освіти: людина і природа; людина і світ матеріальних речей; людина і суспільство; людина і влада; людина і світ уявлень та ідей. У хронологічному вимірі навчальний матеріал може бути розподілений так: у 7 класі – первісність, античність і

середньовіччя (по XV ст.), у 8 класі – ранній новий час (XVI–XVIII ст.), у 9 класі – пізній новий час, новітня доба та сучасність (XIX – перша чверть XXI ст.). Обов'язковою умовою єдиного загальноосвітнього курсу історії в межах циклу є його україноцентричність і водночас представлення історії України (не менше 2/3 змісту) в широких контекстах європейської і світової історії.

3. Профільна середня освіта.

Основне завдання профільного (проблемно-тематичного) курсу історії в 10 і 11–12 класах – узагальнення і систематизація знань, розумінь і умінь з історії та громадянознавства, набутих ученицями/учнями протягом попередніх років вивчення, перетворення подієвої історії на історію, наділену сучасними сенсами. Зважаючи на те, що профільне спрямування має давати змогу найповніше реалізувати особистісно орієнтований підхід, навчання історії на рівні профільної середньої освіти повинно відбуватися варіативно: перший варіант – основний єдиний загальноосвітній україноцентричний курс історії, обов'язковий для всіх учениць/учнів 10 і 11–12 класів; другий варіант – низка профільних історичних спеціальних курсів для поглибленого і проблемно-тематичного вивчення окремих історичних питань/сюжетів. В основному курсі змістові пріоритети доцільно спрямувати на поглиблений розгляд історичних явищ і, особливо, процесів з наголосом на історії сучасного суспільства. Історичні процеси, які потребуватимуть пріоритетного системного розгляду в межах основного обов'язкового курсу, – українське націєтворення, державотворення, модернізація та глобалізація.

В. Проблемно-тематичний підхід до організації навчального матеріалу.

1. Добір навчальної інформації: загальні засади.

Зміст навчального матеріалу для єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу історії потребує ретельного добору відповідно до мети і завдань історичної освіти в системі загальної середньої освіти. При розгляді загальних історичних явищ і процесів перевага (не менше 2/3) має надаватися матеріалу з вітчизняної історії, який буде показувати включеність України у світовий/європейський історичний процес і водночас відображати її національну самобутність та особливості розвитку. Увагу

також треба приділити таким сюжетам минулого, які дадуть змогу простежити суголосність подій/ явищ/процесів української та світової (передусім європейської) історії.

Досягнути цього можливо, якщо пріоритетними критеріями при доборі навчальної інформації будуть: а) спрямованість історичного матеріалу на формування національних і загальнолюдських цінностей (національний/державний патріотизм, відстоювання свободи і демократії, показ найвиразніших прикладів людської моральності й громадянської відповідальності); б) можливість застосування історичних знань, умінь і навичок у житті (з орієнтацією на втілення в повсякденній практиці демократичних засад та увиразнення можливостей самореалізації людини в суспільстві); в) значущість подій і явищ з погляду їхнього впливу на розвиток України та історичний поступ людства загалом.

2. Оптимізація навчального матеріалу.

Оптимального співвідношення (між змістом навчального матеріалу, очікуваними результатами навчання та наявними ресурсами), яке здатне підтримувати в сучасних умовах інтерес учнівства до історії, можливо досягнути через суттєве зменшення фактографічного обсягу, чіткіше виокремлення в історії України і світу вузлових тем, ширше використання цифрових технологій у навчальному процесі. Формуючи в учнівства наскрізні і предметні вміння засобами історії, пріоритет потрібно надати тематиці, пов'язаній з історією України.

У політичній площині прикладами виокремлення вузлових тем, які показують взаємодію національної та світової історії, можуть бути: визначення характеристик і типів політичних режимів; характеризування новітніх ідеологій, зокрема в державах, де імперський спосіб організації влади поєднувався з тоталітарним режимом; аналіз стану міжнародних відносин у певні історичні періоди. Широкі можливості для визначення вузлових тем української та світової (насамперед європейської) історії існують також у соціальній галузі, в економіці й культурі.

Систематизувати вивчене, сформувані навички критичного мислення, розвивати ключові компетентності в інформаційній безпеці, визначити достовірність історичної

інформації – ці та інші навчальні завдання допоможуть реалізувати сучасні комп'ютерні ігри на історичну тематику (насамперед так звані стратегії), розробці яких необхідно приділити належну увагу. Цифрові інструменти для освіти необхідно зробити невід'ємною частиною сучасного методичного забезпечення навчального процесу.

3. Внутрішня інтеграція історичного матеріалу.

Інтеграція (формування цілості, переплетення, взаємовплив понять та інтерпретацій з різних тем чи навіть різних галузей знань) відображає загальний напрям, у якому розвиваються європейські освітні системи. Об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин, елементів, компонентів, що супроводжується ускладненням і зміцненням зв'язків і відношень між ними, виступає одним з найважливіших принципів реформування освіти, універсальним способом оновлення (перетворення) і поживлення процесу навчання. Інтегрований підхід дає змогу створювати нову якість освіти (як у плані змісту, так і сенсів), чутливу до потреб сьогодення. Інтеграція в навчанні також тісно пов'язана з реалізацією принципу доцільності.

Історичне знання є інтегрованим уже за своєю природою, адже воно постає як результат осмислення великих масивів інформації з різних галузей, що відображають поступ людства. У навчанні історії внутрішньопредметна інтеграція має потрійну мету: а) формувати в учениць/учнів уявлення про світ як єдине ціле, де всі елементи взаємопов'язані; б) заохочувати проникнення учнівства в сутність проблеми, розвиваючи глибину, критичність, раціональність і доказовість мислення; в) розвинути ерудицію школярів/школярок, вказати на широкі контексти, у яких існують окремі люди і цілі спільноти.

Передумовою для ефективного впровадження в історичну освіту внутрішньопредметної інтеграції є побудова навчання/вивчення на основі принципу концентричності. Застосування концентрів у навчанні історії дасть змогу збагачувати її зміст новими відомостями, відкривати нові зв'язки, тобто розширювати і поглиблювати коло питань, однак при тому не втрачати з поля зору ключові проблеми (системотворчі теми і наскрізні змістові лінії). Для застосування внутрішньопредметної інтеграції потрібне істотне оновлення методології наповнення змісту шкільної історії, упровадження нових принципів, зокрема суттєве укрупнення дидактичних одиниць. З

погляду конструювання змісту (структурування знань) загальноосвітнього курсу історії найповніше засадам внутрішньопредметної інтеграції відповідає застосування проблемно-тематичного принципу. Це уможливить перехід до нової якості в організації навчального процесу, усуне протиріччя між обсягом знань, що невпинно зростає, та здатністю учнівства їх засвоювати.

Внутрішньопредметна інтеграція історичного матеріалу може доволі ефективно практикуватись у початкових класах, де в навчальні предмети / курси необхідно вміщувати історичні знання. Зокрема, типові освітні програми, підручники з читання, української, іноземних мов, математики, природознавства, мистецтв можуть включати факти, запитання, завдання, вправи, що спрямовані на формування предметної історичної компетентності, виховання якостей громадянина України. У системі базової та профільної середньої освіти внутрішня інтеграція історичного матеріалу є вкрай недостатньою. Важливим рішенням у розв'язанні цієї проблеми стане впровадження єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу історії, який інтегруватиме в собі також етичні, правові, філософські та громадянські знання.

4. Використання зовнішньої інтеграції в навчанні історії.

Майже незатребуваними в сучасній українській загальній середній освіті залишаються пізнавальні можливості історії з погляду міжпредметної інтеграції, яку широко практикують в європейських освітніх системах. Вона спрямована на створення цілісної картини світу в свідомості учнівства через органічне взаємопроникнення (не механічне поєднання) матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних предметів/курсів). Застосування міжпредметної інтеграції краще пов'язує навчання з реальним життям (учить переносити знання, уміння і навички як з предмета у предмет, так і в життя), вказує на взаємозв'язки, навчаючи нероздільно бачити світ (удосконалює навички системного мислення), дає змогу розвинути ерудицію, подолати пізнавальні бар'єри, які вибудовує опредметнене навчання. Міжпредметна інтеграція в усіх її видах (змістовому, діяльнісному, ціннісному) може виступати одночасно як метою, так і засобом навчання. У процесі міжпредметного інтегрування стираються межі між навчанням і вихованням, що відповідає завданням історичної освіти.

Потенціал історії як основи для інтегрованого навчання визначають: а) спрямованість історії на вивчення конкретних проявів зародження та всебічного розвитку людства; у широкому розумінні історією є будь-який процес розвитку в природі (історія Всесвіту, Землі, тваринного і рослинного світів тощо) та суспільстві (формування і зміни світогляду людини, її соціальні зв'язки, організації та ін.); б) історичність будь-якого знання про природу і суспільство; кожна наука має історію становлення, яка, своєю чергою, вплинула на світогляд багатьох учених, та й усіх людей відповідної епохи, стала частиною певної культури; в) наявність у кожному історичному знанні виразного емоційно-ціннісного компонента. Треба враховувати, що ідентичність людини формують не тільки історія (знання/уявлення про минуле), а й загальна налаштованість молодшої людини на життя в певній спільноті, можливість реалізуватися в ній.

Потреба в міжпредметній інтеграції за участю історії існує на всіх циклах загальної середньої освіти, однак цілі інтегрування на кожному з них різні: у початковій освіті (1–4 класи) інтеграцію за участю історії доречно спрямувати на формування найзагальніших уявлень про цілісність світу, у базовій освіті (5–9 класи) важливо подолати розщеплення гуманітарних дисциплін, предметом яких є людина як суспільна (культурна, моральна, духовна) істота та все нею створене (українським важливим на цьому етапі є усунення предметного поділу в межах самої історії та впровадження єдиного загальноосвітнього україноцентричного курсу «Історія: Україна і світ», тобто наповнення широким змістом поняття «національна історія», що відповідатиме викликам сучасної світової політики, економіки й культури); у профільній освіті (10 і 11–12 класи) міжпредметна інтеграція, у тому числі за участі історії, має стати провідною тенденцією в організації профільного навчання. Його сутність полягає не так у поглибленому вивченні основних предметів/курсів типової освітньої програми, як у розширенні наукової картини світу, ознайомленні учениць/учнів з основами сучасного виробництва, досягнень науки і техніки, культури, а також у формуванні громадянських розуміння і вміння.

Зовнішня інтеграція в навчанні історії передусім має бути забезпечена через запровадження системи міжпредметних зв'язків з українською мовою й літературою,

зарубіжною літературою, географією, мистецтвознавчими курсами, а також громадянською освітою, якщо вона не стане складником інтегрованого курсу. Міжпредметні зв'язки мають бути не формально позначеними, а практично реалізовуватися через низку рішень, зокрема:

- проблемно-хронологічну синхронізацію навчання предметів/курсів історії та української й зарубіжної літератур, іноземних мов, мистецтв, захисту України;
- передбачення в модельних навчальних програмах, підручниках і посібниках, у календарно-тематичних планах бінарних, інтегрованих навчальних занять різних типів.

V. Умови та ресурси, необхідні для реалізації Концептуальних засад.

1. Підготовка і перепідготовка педагогічних працівників.

Історична освіта, яку здобули учениці/учні в закладах загальної середньої освіти, повинна продовжуватись на наступних рівнях навчання. Тому насамперед варто відновити обов'язкове вивчення історії України в закладах передвищої та вищої освіти.

Для реалізації цих Концептуальних засад необхідно змінити підходи до відбору та систему підготовки учительства історії, керівниць/керівників гуртків історичного спрямування, зокрема доречними були б такі нововведення:

- внесення в Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти вимог: а) оцінювання здібностей та здатностей до педагогічної діяльності вступників на освітні спеціальності способом психологічного тестування та/або іншими, що діагностують особистісні характеристики; б) встановлення для майбутніх педагогічних працівників високих «прохідних» вступних балів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання із профільних предметів;
- перерозподіл кредитів (кількості академічних годин) програм підготовки за освітніми спеціальностями історичного спрямування у співвідношенні: 30% (сучасні наукові знання з історії України в контексті світової, суміжних дисциплін) до 70% (знання, уміння і навички з психології, дидактики, основ інклюзивної освіти, цифровізації, методики навчання історії, дотичних спецкурсів);

- встановлення обов'язкової умови – наявності стажу/досвіду вчителювання, наукового ступеня зі спеціальності «13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)» або щорічного короткотривалого профільного підвищення кваліфікації в закладах (суб'єктах) післядипломної педагогічної освіти, стажування в закладах загальної середньої освіти – для викладачок/викладачів дисципліни/курсу «Методика навчання історії» («Теорія і методика навчання історії», «Дидактика історії»), дотичних спецкурсів;
- переформатування структури, змісту, компетентнісної зорієнтованості робочих програм дисципліни/курсу «Методика навчання історії» («Теорія і методика навчання історії», «Дидактика історії») у наступні способи: а) перерозподіл академічних годин у співвідношенні: 30% для теоретичної підготовки, 20% для спостережень навчальних занять, 20% для конструювань та тренувань проведення навчальних занять, 30% для педагогічної практики; б) перерозподіл видів навчальних занять із методики/дидактики у співвідношенні: 15% – лекційні; 15% – семінарські; 70% – практичні;
- залучення досвідчених, сертифікованих педагогічних працівників (авторів навчальних програм, підручників, посібників, методичних матеріалів) із закладів загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, післядипломної освіти, громадських інституцій до викладання спеціальних дисциплін/курсів, проведення навчальних занять для студентства, до наставництва під час педагогічних практик;
- поєднання навчання здобувачів фахової передвищої та вищої педагогічної освіти з пропедевтичною педагогічною діяльністю у вигляді волонтерства, асистентства, стажування;
- налагодження співробітництва між закладами вищої та загальної середньої освіти для впровадження дуальної освіти, за якої загальноосвітні заклади стали б «лабораторіями» для відвідування студентством навчально-виховних занять, проведення педагогічних практик, експериментів; навзаєм заклади вищої освіти надавали б безоплатні послуги з підвищення кваліфікації педагогічних працівників цих «лабораторій».

Післядипломне підвищення кваліфікації педагогічних працівників чи науково-методичний супровід історичної освіти належить здійснювати з урахуванням таких рекомендацій:

- створення національного порталу ресурсів, засобів навчання, видань та публікацій в історичній науці, методиці навчання історії;

- перерозподіл кредитів (кількості академічних годин) програм підвищення кваліфікації у співвідношенні: 30% (найновіші наукові знання з історії України в контексті світової) до 70% (уміння і навички з психології, дидактики, основ інклюзивної освіти, цифровізації, теорії та методики навчання історії, дотичних модулів (спецкурсів));

- перерозподіл співвідношення видів навчальних занять із теорії та методики навчання історії: 15% – лекційні; 15% – семінарські; 70% – практичні;

- встановлення обов'язкової умови – наявності стажу/досвіду вчителювання, наукового ступеня або щорічне короткотривале вузькопрофільне підвищення кваліфікації в закладах вищої освіти, наукових установах, стажування в закладах загальної середньої освіти – для викладачок/викладачів загальних та фахових модулів (спецкурсів), навчальних занять із теорії та методики навчання історії;

- створення «кадрових» реєстрів і залучення досвідчених, сертифікованих педагогічних працівників (авторів навчальних програм, підручників, посібників, методичних матеріалів) із закладів загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, вищої освіти, громадських інституцій до викладання, проведення окремих навчальних занять для вчительства історії;

- укладання (із залученням високофахових спеціалістів) щорічних інформаційних збірників, проведення для учительства історії різновидових навчальних занять про: сучасні досягнення історичної науки та їхнє відображення в освітньому процесі; новітні тенденції в психології, інклюзії, цифровізації; прогресивні технології, засоби навчання; новели теорії та методики навчання історії, застосування найновіших технік, активностей, методичних прийомів навчання і виховання;

- впровадження для педагогічних працівників непрофільних галузей державних освітніх стандартів обов'язкових навчальних занять щодо ознайомлення із

найновішими здобутками української і зарубіжної історіографії; сучасних трактувань історичних подій, явищ, процесів та уніфікування підходів до їх відображення в змісті освіти;

– проведення навчань для потенційних авторів (модельних) навчальних програм, підручників, посібників, навчально-методичних матеріалів з історії, інших предметів/курсів щодо узгодження понять і термінів, уникнення застарілих тлумачень, оцінок, поглядів у створених цими авторами паперових чи цифрових «продуктах»;

– ініціювання діяльності творчих майстерень педагогічних працівників для створення навчально-методичних комплектів, у тому числі цифрових освітніх ресурсів з історії.

2. Вимоги до модельних навчальних програм.

Оскільки модельні навчальні програми визначають тактику історичної освіти авторам та/або авторським колективам необхідно дотримуватись таких рекомендацій щодо їх змістового наповнення:

– конструювати зміст з урахуванням: норм законів, інших нормативно-правових актів, що стосуються національної безпеки та громадянського виховання; сучасних здобутків світової та української історіографії,

– дотримуватись принципів вікової (психофізіологічної) відповідності, поступового ускладнення, наступності, послідовності, системності, україноцентричності відображення історичного матеріалу;

– втілювати концентричний підхід із повторюваним ускладненням історичного матеріалу в розрізі циклів освіти, регламентованих статтею 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту»;

– представляти основні періоди історії України (від первісності до сьогодення) як суголосні з відповідними періодами світової історії; інтегрувати історію України у зв'язках із фактами, явищами, процесами в європейських державах і державах світу, передусім у тих, з якими Україна підтримувала й підтримує історично тяглі відносини чи які виглядають перспективними з погляду налагодження двостороннього співробітництва в майбутньому.

Укладаючи компетентнісний складник (модельних) навчальних програм, автори та/або авторські колективи мають зважати на такі рекомендації:

- науковість – історичні категорії, використані як елементи знань, розумінь, умінь і навичок, мають базуватися на сучасних наукових парадигмах, здобутках історіографів – представників демократичного світу;
- оптимальність – переліки орієнтирів для оцінювання, які становлять уміння, навички, ставлення, цінності та ін., для кожного розділу змісту повинні бути дібрані таким чином, щоб їх можна рівномірно розподіляти та ефективно «відпрацювати» в часових межах окремого навчального заняття;
- доступність та осяжність – орієнтири для оцінювання повинні узгоджуватись із віковими (психофізіологічними) особливостями здобувачів освіти, рівнем насиченості змістового наповнення;
- спостережуваність та вимірюваність – кожен з орієнтирів для оцінювання має ототожнюватись із тим очікуваним результатом, для якого можна дібрати запитання, завдання, вправи, та, орієнтуючись на який, можна здійснювати спостереження, контроль та оцінювання пізнавальних досягнень учнів.

Значення та сутнісне наповнення складника «види навчальної діяльності» не витлумачені в жодному з нормативно-правових документів. Очевидно, ця частина модельної навчальної програми має уміщувати конкретні запитання, завдання, вправи, активності, теми для лабораторно-практичних занять, проєктів, есе, мистецькі твори для сприймання, аналізу та реалізації внутрішніх та зовнішніх міжпредметних зв'язків.

3. Підручники та навчально-методичні матеріали.

Якщо модельні навчальні програми реалізують тактику історичної освіти, то підручники й додаткові навчально-методичні матеріали, які сукупно становлять навчально-методичні комплекти, є засобами для реалізації цієї тактики. Незважаючи на всеохопну цифровізацію освіти в Україні, щоденним первинним джерелом для навчання/учіння надалі залишається підручник.

Підручник є результатом певних конвенцій суспільства і науки щодо «своєї» значущої минувшини, що водночас має забезпечувати прогнозоване майбутнє, яке втілюватимуть нові покоління громадян. Сучасний підручник з історії має відобразити позицію держави щодо формування громадянського суспільства, задовольняти потреби й запити всіх можливих користувачів: учнівства, учительства, батьків.

Структура навчальної книжки (паперової чи електронної) повинна поєднувати науково вивіреним зміст і методику формування (удосконалення) ключових і предметної компетентностей, наскрізних умінь; збалансовувати текстову, ймовірну аудіо- та візуальну інформацію; враховувати офлайн та онлайн можливості навчання/учіння. Відтак підручникотворцям необхідно зважати на такі критерії: відповідність державним стандартам, типовим освітнім програмам, особливо модельним навчальним програмам; відповідність назви і змісту; україноцентричність; гуманістичність, ціннісність, недискримінаційність; науковість, системність, структурованість, послідовність, логічність відображення навчальної інформації; інтегративність; адаптованість навчального матеріалу й методичних прийомів до реалій життя; практичність; придатність для самонавчання; компетентнісна спрямованість; цікавість і доступність текстів (адапованість наукового стилю, діалогічність, полілогічність), аудіо-, візуального наповнення з урахуванням вікових (психофізіологічних) особливостей здобувачів освіти; збалансованість розподілу текстів у розрізі розділів, тем, параграфів, підпараграфів тощо; пропорційність основного і додаткового текстів, змісту та методичного апарату; варіативність методичних елементів: запитань, завдань, вправ, активностей, тематики практичних робіт, навчальних проєктів, інших видів навчальної/пізнавальної діяльності; інтерактивність і цифровізованість; грамотність: наукова, мовна, технічна; естетичність; відповідність санітарно-гігієнічним вимогам; академічна доброчесність.

Важливо виходити з того, що зміна фокусів у змістовому наповненні, а відтак новий матеріал підручника, як правило, не повинні розширювати його обсяг. В інформаційному просторі підручник має радше орієнтувати, вчити критично мислити, аніж забезпечувати невиправданою кількістю знань. При цьому акцент має бути зміщений з насичення учнівства історичними фактами на максимально можливе

розуміння історії. Технології написання текстів необхідно переглянути з того ракурсу, як вони дозволяють ученицям/ учням орієнтуватися в сучасному світі, наскільки вони готові впізнавати себе в пропонованому минулому. Тексти мають враховувати потреби суспільства та сприяти породженню гордості за належність до громадянства України, її історії й сьогодення.

Аналогічними є вимоги до створення інших навчально-методичних видань.

4. Форми і методи навчальної діяльності.

Обов'язковою умовою успішної реалізації завдань історичної освіти в системі загальної середньої освіти є практикування різних форм навчальних занять: індивідуальних (домашнє завдання, консультація, репетиторство, за умови, що учениць/учнів навчають учениці/учні); із одно- та різновіковими групами (урок-семінар, урок-конференція, урок-змагання/турнір, тренінги, екскурсія, заняття гуртка); дослідних (лабораторно-практичне заняття), проєктного навчання. Проєкти історичної тематики доцільно орієнтувати на дослідження доступних історичних джерел, місцевих пам'яток культури, на пізнання історії повсякдення, на подолання/пом'якшення соціальних проблем, на виховання соціальної активності учнів.

Під час навчальних занять з історії слід практикувати різноманітні способи організації пізнавальної діяльності учнівства: індивідуальну (учениця/учень вчиться самостійно), парну (учениця/учень взаємонавчається в парі з іншою/іншим ученицею/учнем або з учителькою/вчителем), групову (групи учнів взаємонавчаються всередині та між собою або разом з учителькою/вчителем) та колективну (учениці/учні взаємодопмагають один одному опрацьовувати історичну інформацію). З віком має зростати частка самостійної пізнавальної діяльності учнівства. Парне, групове та колективне взаємонавчання відіграє вагомую роль у формуванні самостійної та ініціативної особистості, дає змогу набутти наскрізних умінь співпраці та спілкування, тобто розвиває комунікативні вміння.

Для продуктивного навчання історії необхідна переорієнтація на діяльнісний підхід із застосуванням активних й інтерактивних методів. Компетентнісно орієнтоване навчання потребує практичних методів; особистісно орієнтоване – методів

самооцінювання, формувального оцінювання навчальних досягнень; дистанційне і змішане – використання мультимедійних засобів та цифрових комунікаційних платформ, відповідних онлайн і офлайн активностей, завдань і вправ. Слід також вивчити можливості й обмеження застосування в історичній освіті штучного інтелекту (ШІ). Використання цифрових технологій необхідно поєднувати із заходами інформаційної безпеки, спрямованими на усвідомлення учнівством впливу віртуальної реальності, комп'ютерних ігор на психологічний стан дитини, небезпеки та наслідків комп'ютерної залежності тощо. При виконанні творчих і дослідницьких завдань, у навчально-пошуковій роботі, у роботі з ШІ важливо подбати про дотримання академічної доброчесності, виховання в учнівства поваги до авторського права.

Вибір форм та методів навчальної діяльності, звісно, має залежати від поставленого учительською/вчителем дидактичного завдання. Важливо також враховувати пізнавальні можливості учнівства відповідного віку, зміст навчального матеріалу, час, виділений на його опрацювання, потенціал наявних засобів та ін.

5. Освітнє середовище (соціальне і просторово-предметне оточення учениці/ учня).

Вагома роль освітнього середовища в реалізації завдань історичної освіти зумовлена систематичністю його впливів на формування особистості дитини. Освітнє середовище в закладах загальної середньої освіти необхідно формувати цільово, як виховний простір. Відповідно до Концепції «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи» такий простір повинен сприяти формуванню цілісної особистості, патріота й інноватора. Навчання історії має відбуватися в довірливій атмосфері, відкритій для комунікації та взаємодії, що мотивує до навчання та формує ідентичність українки/українця, інтелектуальний і емоційно-вольовий розвиток здобувачів історичної освіти. Важливим у цьому контексті є дотримання вчительством демократичного стилю спілкування з учнівством.

Базовим організаційним осередком пізнання історії має стати предметний кабінет. Кабінет історії призначений забезпечувати сприятливі умови для реалізації загальноосвітньої підготовки, поглибленого і профільного навчання, роботи гуртків та факультативів, організації індивідуального та диференційного навчання, підготовки вчительки/ вчителя до занять. У кабінеті історії необхідно створити кілька осередків:

навчально-пізнавальної діяльності (за партами/столами); творчої діяльності на історичну тематику (полички та/або стенди для змінної виставки дитячих робіт); наочності (дошка, фліп-чарти/стенди для тематичних матеріалів); бібліотеку історичної літератури (збірники історичних джерел, словники, енциклопедичні довідники, наукові праці та ін.); відеотеку; комп'ютерний центр (екран, інтерактивна е-дошка, стаціонарний комп'ютер чи/та ноутбуки з безпроводними точками доступу,); учительський «організатор» (стіл, стілець, канцтовари, комп'ютер, принтер, копір, полиці/ящики, шафи для зберігання дидактичних матеріалів). Щоб простір кабінету можна було швидко трансформувати для різних активностей, його слід обладнати мобільними робочими місцями. У кабінеті історії, класах, де відбуваються навчальні заняття з історії, а також у бібліотеці мають бути цифрові засоби навчання та постійний доступ до інтернету. Інтер'єр закладу освіти та облаштування приміщень повинні створювати сприятливу емоційну атмосферу, мотивувати до продуктивної діяльності.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ розробила Робоча група (створена наказом Міністерства освіти і науки України № 1090 від 2 грудня 2022 року): **Гриневич Людмила Володимирівна**, провідний науковий співробітник Інституту історії України Національної академії наук України, директор Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine) (голова Робочої групи), **Арістов Вадим Юрійович**, старший науковий співробітник Інституту історії України Національної академії наук України, кандидат історичних наук; **Бабенко Артур Борисович**, вчитель історії Печерської гімназії № 75 Печерського району м. Києва, **Баханов Костянтин Олексійович**, професор Львівського обласного інституту післядипломної освіти, доктор педагогічних наук; **Гладун Олександр Миколайович**, заступник директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України, член-кореспондент Національної академії наук України, старший науковий співробітник, доктор економічних наук; **Гирич Ігор Борисович**, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського Національної академії наук України, доктор історичних

наук; **Гриневич Владислав Анатолійович**, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса, доктор політичних наук; **Євтушенко Раїса Іванівна**, головний спеціаліст Головного управління загальної середньої та дошкільної освіти директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти і науки України; **Малієнко Юлія Борисівна**, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук; **Мудрий Мар'ян Михайлович**, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук; **Островський Валерій Васильович**, в. о. доцента Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Павлов Василь Борисович**, керівник експертної групи військових зв'язків з громадськістю Директорату інформаційної політики в сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України; **Пастушенко Роман Ярославович**, заступник директора Львівського обласного Будинку вчителя; **Сокирко Олексій Григорович**, доцент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Старченко Наталія Петрівна**, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського Національної академії наук України, доктор історичних наук; **Щупак Ігор Якович**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», член Ради директорів UJE, кандидат історичних наук